

ШЫН

1925 чылдың
август 31-де
үнүп эгелээн

№ 102 (17431)

2007 чылдың
АВГУСТ 21,
вторник

Номерни парлалгаже
дужаагань:
график езугаар — 21.00,
херек кырында — 17.50.
Садар өртээ 4 рубль.

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

Парлалга конференциязы

ТЫВА — ВЛАДИМИР ПУТИННИН ЧҮРЭЭН СОРУНЗАЛААН

О.К. Семис-оолга,
Н.В. Конгаага,
У.Б. Кууларга «Тыва
Республиканың Начын
мөгези» хүндүлүг аттарны
тыпсыр дугайында
**ТЫВА
РЕСПУБЛИКАНЫҢ
ЧАЗААНЫҢ
ДАРГАЗЫНЫҢ
ЧАРЛЫ**

Күш-культураны болгаш
спортту хөгжүдеринге салыш-
кыны болгаш хөй чылдарда ак
сеткилдиг ажылы дээш «Тыва
Республиканың Начын мөгези»
хүндүлүг атты

Тыва Республиканың ХК база
ОБ талазы-биле агентилелинин
таңныыл начальнигинин дузалак-
чызы Оланас Кууларович Се-
мис-оолга;

Россельхознадзорнуң Тыва
Республикада эргелелинин кү-
рүне инспектору Ушпас Бори-
сович Кууларга;

Кызыл хоорайның уруглар-
ның немелде өөредилгезинин
муниципалдыг албан чери—
уругларның болгаш аныяктарның
спорт школазының директору
Начын Викторович Конгаага
тыпсыр.

Тыва Республиканың Чаз-
ааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2007 чылдың август 14
№ 139.

Россия Федерациязының Президентизи В.В. Путин август 13-15 хүннеринде Тывага чорааш барган. Август 15-те, Республика Хүнүнде, Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.В.Кара-оол-биле ужурашкан. Эрткен неделяда Чазак Даргазы Ш.Кара-оол база Чазак Даргазының оралакчызы И.В.Чучев Россияның Президентизи В.Путинниң Тывага чораанының база «Наадым-2007»-ниң республикага байырлап эрттиргениниң дугайында парлалга конференциязын эрттирген.

— Кончуг дүшкүүлүг үелерни чурттап эрттирдивис. Республика Хүнүнде Россия Федерациязының Президентизи бистиң республикавыстың төвү Кызыл хоорайга келгеш барганы дээрге-ле, чуртувустуң Баштыңының чүгле политиктиг деткиишкини эвес, ол дээрге, социал-экономиктиг хөгжүлдере улуг рольду ойнаар дээрзин онзалал демдеглексеп тур мен— деп, Шолбан Валерьевич ужуражылганы ажыдып тура, чугаалаан. — Ниити чурттуң болгаш Президентиниң айтыышкынарнын херек кырында күүседир дээш ажылдаар апаар бис. Амгы үениң чугула негелделери— чурттуң энергия-биле хандырылганын чогуур деңнелди чедип алыры, транспорттуң бүгү хевирлерин сайзырадыры, экономикага эң чаа технологияларны болгаш бойдус курлавырларын чөлтүг ажыг-

лаары болур. Бөгүн бис республиканың экономиказынга чаа технологияларга болгаш удуртулганың чаа аргаларына үндезилээн улуг хемчээлдиг чаартылгаларны чорудар ужурул бис. Онза кичээгейни республиканың тудуг, орук ажыл-агыйы, транспорт хөгжүлдезинче угландыраар. Кызыл — Курагино демир-оруун тударын, Элегесте хөмүр-даш казып тывар черини, Кызыл-Даштыгының, Ак-Сугнуң ховар, үнелиг металлдарын ажыглап болбазырадыры-биле бүдүрүлгелерни тургузарының, көдээни мурнады хөгжүдөр сорулга талазы-биле, Улуг Енисей таварыштыр Кызыл—Тоора-Хем оруун тударына, Кызылдың аэропорту делегей чергелиг болдурары-биле чугааны Владимир Владимирович-биле кылгаш, республиканың 2010 чылга чедир

социал-экономиктиг хөгжүлдезинге комплекстиг план езугаар 30 млрд. рубльге Россияның Чазан чөпшээрел бээр дугайында документилерге атты салдырып алдым. Ук документилерни тудуп алгаш, Россияның Чазанга ажылдаар апаар бис. Бо бүгүнү тудуп кылырда, туруштуг тура-сорук херек, кандыг-бир кижини манап олурбас ужурул бис, бир-тээ, сорулганы салган болганда, ону эчизинге албан чедирер, ол бистиң ажыл-иживистиң кол быйжыг доңу болур. Кады ажылдап кылдырган комплекстиг программаны 2010 чылга чедир күүседип шыдаптар болзусса, республикага 6,9 ажылчын олуттар тургустунар, республика бюджетинге бодуштуң орулгавыс 20-ден 44 хуу чеде бээр. Үстүнде айыптыңан социал-экономиктиг айтырыгларны шиитпирлээринге күрүне эвес инвесторларның үлүү улуг болурун айтыр апаар.

Оң соонда Шолбан Валерьевич Наадымны организастыг комитет эки организастап эрттиргенин, олар боттарының мурнунда салдырган сорулганын күүседип шыдаан дээрзин айыткан.

Республика Наадымының организастыг комитетинин даргазы Иван Васильевич Чучев Наадым эрттиреринин мурнунда бүгү кожууннарны эргий кезээш, кандыг конкурстарны чон сонуургап

турарыл, тыва чоннуң уттундуруп бар чыдар езу-чаңчылдарын кожууннарның канчаар катап тургузуп турарын сонуургап көргөш, аңаа үндезилеп республика Наадымынга 11 аңгы конкурстарны эрттирген.

— Чудуруун чудук алдынга суккан эвес, Наадымга көрдүнгөн чүүлдер план езугаар эки организастыг эрткен — деп, Иван Васильевич чугаалааш: — Мооң мурнунда чүгле 3 конкурс эртип турган болза, ам 11-ни эрттиргенивисти чон кончуг сонуургаан. Бюджетке Наадым эрттирери-биле 2 млн. 600 муң рубль көрдүнгөн турган болза, херек кырында 2 млн. 264 муң рубль чарыгдаттыңан. Эң эки түңнелдерлиг болган тилекчи мурнакчыларга хүн чыры-биле ажылдаар батареяларлыг 16 өглерни база бир чылыг майгыны саткан бис, оң өртээ 936 муң рубль болган.

Республикада ниитизи-биле 45 муңчу малчыннар илереттинген. Малчыннарның бирги шуулганынга 2010 чылда республикага мал бажын 1,5 млн. чедирери көрдүнгөн. Ол дээрге, бо үе-биле алырга, 5 катап хөй болуп турар. Ынчангаш сая-сая тос чүзүн малды өстүрер дээш көдээде чурттап чоруур малчыннар бүгү күжүн олче салырынга бис дузалажып, кады бир дем-биле ажылдаар ужурул бис.

Наадым үезинде Тос-Булаккада, хөй-ниити черлеринге-даа оң мурнунда ышкаш эзирик кижилерниң көзүлбээнин журналистер сонуургаан. Организастыг комитеттин шиитпирин-биле, бир эвес кайы-бир делегацияның кежигүннеринден бир кижжи эзирик көстүр болза, оларның командазын кандыг-даа конкурс-көрүлдөлөрже кирибес — ындыг негелде салдырган турган. Ынчангаш бо удаада өглер хоорайжыгажына 3 кижжи арага чыттыг болганы илереттинген, ынчалза-даа олар кайы-даа кожууннуң делегациязынга хамаарышпас, боттары келген аалчылар болган.

(Уланчызы 2-ги арында).

Шокар медээлер СПАРТАКИАДАДА — БИСТИҢ

ШКОЛАЧЫЛАРЫВЫС

Август айның 10-12 хүннеринде Пенза хоорайга бүгү Россияның школачыларының ортузунга спартакиада болуп эрткен. Бистиң республиканың школачылары Сибирь федералдыг округтуң чыынды командазының кежигүннери болбушаан эң-не дээр көргүзүлгелерлиг болуп, шаңналдыг черлерже кирген.

Хостуг хүрештин мөгелери Владимир Салчак (48 кг) биле Меңги Мортуй-оол (54 кг) ийги черлерни ээлеп, мөңгүн медальдарны чаалап алган. Оон аңгыда Меңгиге 40 муң рубльди шаңналдарга немерелей тывысканы — өзүп олурар спортчуга улуг деткимче.

Часпас ча адыкчывыс Сономаа Куулар хууда бирги чер дээш маргылдаага бирги черни ээлеп, тиелелгелиг саннарны чедип алырга, ча адарының талазы-биле команда ийги черже үнген.

АЖЫЛДАП КИРИПТЕРИНГЕ БЕЛЕН

Суг-Аксы ортумак школазының директору Н.А. Ондарның дыңнады-биле алырга, школа агар септелгезин үе-шаанда дооскан, чаа өөредилге чылынга белеткел ажылдары адалталып турар. Август 23-те кожууннуң башкыларының чөвүлел хуралына эртен өөредилге чылының түңнелдерин үндүрбүшаан, чедер-четпестерни сайгарып, мурнунга чаа сорулгаларны салгаш ажылдап эгелээринге башкылар белен.

Бистиң корр.

Арга-арыг аукционнарының дугайында информация үндүрер периодиктиг парлалга үндүрүлгези база албан езузунуң сайтызын тодарадырының дугайында ТЫВА РЕПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ АЙТЫШКЫНЫ

2007 чылдың август 9 №253-р Кызыл хоорай

Россия Федерациязының Арга-арыг кодекзининин 79 дугаар чүүлүнүн 3-кү кезээн база 80 дугаар чүүлүнүн 9-кү кезээн боттандыраары-биле:

1. «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарны болгаш Тыва Республиканың Чазаның Интернет четкизинде www.gov.tuva.ru сайтызын арга-арыг аукционнарының дугайында инфор-

мация үндүрер периодиктиг парлалга үндүрүлгелери база албан езузунуң сайтызы кылдыр тодарадыр.

2. Тыва Республиканың Арга-арыг ажыл-агыйының агентилелин арга-арыг аукционнарын эрттиреринин база эрттиреринден ойталаанының дугайында дыңнадыгы үндүрер база арга-арыг аукционнарының түңнелдеринин

дугайында медээлерни парлап үндүрер хүлээлгени боттандырап төлээлеттирген орган кылдыр тодарадыр.

3. Тыва Республиканың Арга-арыг ажыл-агыйының агентилели сайттын арга-арыг аукционнарының дугайында кезээн бир ай хуусаа дургузунда ажылдап кылыр.

4. Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

зааның Даргазының Канцеляриязы Арга-арыг ажыл-агыйының агентилелинин бергени арга-арыг аукционнарының дугайында сайттын кезээн Тыва Республиканың Чазаның www.gov.tuva.ru сайтызынче кирир.

5. Бо айтышкыны «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парладыр

АЗИЯ ТӨВҮНГЕ РЕСПУБЛИКА ХҮНҮНДЕ, НААДЫМ БАЙЫРЛАЛЫНДА

2007 чылдың байырлалдары — Республика Хүнү база Наадым — Тываның төөгүзүгө уттундурбас онзагай байдалга эрткен. Бистиң республикавыска Россия Федерациязының Президентизи Владимир Владимирович Путин кээп чораан.

Россия Федерациязының Президентизи В. Путинге Тыва Республиканың Чазак Даргазы Ш. Кара-оол «Азияның төвү» тураскаалды көргүзүп турары. 2007 чылдың август 15.

Уттундурбас кадр — Россия Федерациязының Онзагай байдалдар сайыды С.Шойгу, Россия Федерациязының Президентизи В.Путин, Тыва Республиканың Чазак Даргазы Ш.Кара-оол, Тыва Республиканың Дээди Хуралының Хоойлужудулга палатазының даргазы В.Оюн Улуг-Хемнің эринде.

Ужуражылганы чырыдып турар Тываның болгаш Россияның бөлүк журналистери.

ТЫВА — ВЛАДИМИР ПУТИННИҢ ЧҮРЭЭН СОРУНЗАЛААН

(Төнчүзү. Эгези 1-зи арында).

И. Чувев Наадым эрттиреринге улуг дузаны деткикчилер көргүскен деп өөрүшкү-биле демдегледди. Бир деткикчи организация хүн-биле чылыдар 20 батареяларны садып берген дээр, кончук улуг дөмөк дуза болбайн канчаар. 300 ажыг организациялардан 20 хире организация кандыг-даа харыы бербейн арткан. «Далайга дамды дуза» деп тыва улустун үлегер чугаазын сагып, ону думчукка керттип чорза, улустун чоон оруундан аспас болгу дег, чуртталгага соң-даарта деп чуве ыяап турар болгай.

— Россияның Президентизи В.Путинни Тываже кым чалааныл?— деп айтырыгга Ш.Кара-оол мынчаар харыылады:

— Бистиң республикавыска Россияның Президентизи Владимир Владимирович Путинниң келгени дээр-ле, бир дугаарында ооң тыва чонну хүндүлөп көргени, ооң чон дээш улуг сагыш човаашкыны кылдыр көөр апаар. Бистиң чаңгыс чер-чурттуувус С.Шойгунуң ролю улуг болбайн канчаар. Республикага парламент кризиси тургустунуп келген үеде, ооң чалалгазын езугаар аңаа кирип, мени Чазак Даргазынче кандидатураны көрүп турда база чугаалажып, республикавыстың амыдырал-чуртталгазын таныш-

тыргаш, чалаан мен. Ынчан-на бистиң республикавысты кончук сонуургап, келирин аазаан турган.

— Шолбан Валерьевич, Президент Путин-биле ужуражылганар соонда, ооң дугайында кандыг бодал силерде артып кагды?

— Ол чүгле бистиң чуртувустун Баштыңы эвес, а бүгү делегейде ат-сураа билдингир политик болгаш чуртувустун бедик ат-алдары. Спортчу мөзү-шынарлыг. Ооң-биле кандыг-даа айтырыгларны ажык чугаалажып болур, ылаңгыя күрүне реформазының дугайында, кижилерни, чонну ооң онзагай езу-чаңчылдары-биле кады арыг сеткили-биле хүлээп ап билир мерген угаанныг кижини. Ооң бедүүн, кижизиг аажы-чаңыга кижини өөрүүр, ооң-биле кандыг-даа темага чеже-даа үе иштинде чугаалажып болур мен.

Парлалга конференциязын хаап тургаш, Чазак Даргазы

АВТОРДАН: Бо хүннерде делегейниң массалыг информация чепсектеринде Россия Федерациязының Президентизи В.В. Путинниң Тывага кээп чораанының дугайында медээлер арбыны-биле парлаттынып турар. Челябинск облазынга журналисттер-биле ужуражып тургаш: «Ындыг кайгамчык чараш, күштүг бойдус-чурумалды каяа-даа, кажан-даа көрбээн мен. Тываның бойдузу мээң чүрээм сорунзалапты. Тайга-сыннарга чоруура, чараш-ла-дыр. Улуг аң боолавадывыс, ынчалза-даа бир хаядан өске хаяже аргар-кошкарларның чинги-биле халып турарын көргөш, магададым» деп, ол сагыш-сеткилин чажырбаан. Бистиң бичини республикавыс бо хире алгап-алдаржаан деп чувеге тыва чон хей-адывыс көдүрлүр ужурлуг бис. Россияның ийи Президентизин уткуп-хүлээп алыр чаяанныг болганывыска чоргаарланмас аргажок.

СОЦИАЛ ТӨЛЕВИЛЕДЕРНИҢ БОТТАНЫШКЫНЫ

Массалыг информация чепсектериниң журналисттери-биле парлалга конференциязы республиканың уран чүүл школазынга бөгүн болуп эртер. Ужуражылганың кол темазы — «Бистиң хоорайывыс» болгаш «Бистиң ада-иевис» деп социал төлевилелдерниң боттанышкынынга тураскааткан Бүгү-российжи конкурстарның дугайында.

Конкурстун организаторлары бо чылдың эгезинде эгелзэн мөөрейлерниң дугайында журналисттерге таныштырылганы кылыр. Бүгү-российжи конкурска 4 муң хире төлевилелдер кирген турган, оларның чүгле 429-у тилекчилер кылдыр санаттынган. Ында РФ-тиң 39 субъектилери киржип турар болгаш ооң иштинде Тыва база бар.

Бистиң республикадан 140

чагыг кирген. Регионалдыг Эксперттер чөвүлелиниң шиитпири-биле 18 төлевилел тилекчи болган, оларның иштинден 6 төлевилел 50 муң рубльдиң Грантызын алган болгаш, конкурстун федералдыг үе-чадазынче шилчээн. 12 төлевилел 25 муң рубльдин ашка дузаламчызын алган. Тилекчилериниң аразында Ак-Довурак хоорайдан «Теремок» назы четпээн уруглар албан чери, Ак-Довурактың № 1

школазы, Кызылдың № 9 школа гимназиязындан «Девиг» клубу, Межегей ортумак школазы, республиканың уран чүүл школазы, Барлык сумузунда «Медвежонок» уруглар сады болгаш өске-даа албан черлери бар.

Конкурстун төнчү чадазында инвалидтер ниитилелиниң «Доңмас-Суг» бүдүрүлгези тилекчилер санынче кирип, 100 муң рубльдиң Грантызын алганын дыңнаткан.

Ам мөөрейниң чаа үе-чадалары, чаа негелделери эгелзэн, аңаа сонуургалдыг албан черлери чагыгларны кирип болур.

Бистиң корр.

ТЫВА РЕПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республиканың Чазаның 2007 чылдың май 11-де № 535 «Тыва Республиканың Экономика яамызының дугайында Дүрүмнү болгаш ооң структуразын бадылаарының дугайында» доктаалыга өскерилгелер киририниң дугайында 2007 чылдың август 6 № 776 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның 2007 чылдың май 11-де № 535 «Тыва Республиканың Экономика яамызының дугайында Дүрүмнү болгаш ооң структуразын бадылаарының дугайында» доктаалы-биле Тыва Республиканың Экономика яамызының дугайында Дүрүмнүң 7 пунктузун дараазында уткалыг 7.17 иштики пункт-биле немээр:

«7.17. Яамы юридиктиг эргелиг кижилерге бюджет чээлиерин бээриниң талазы-биле бүрүн эргени боттандыраар.»

2. Тыва Республиканың Культура болгаш информация политиказының яамызы бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парладыр.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың 2007 чылда эң дээр инновация төлевилелдинге конкурсту эрттирер дугайында

2007 чылдың август 9

№796 Кызыл хоорай

Чугула ужур-дузалыг инновациялыг төлевилелдерни болгаш эртем ажылдап кылышкыннарын илередир, инновация болгаш инвестиция ажыл-чорудулгазынга күрүне деткимчезин болгаш ону идеккейжидер сорулга-биле Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Экономика яамызы 2007 чылдың август 1-ден декабрь 1-ге чедир эң дээр инновация төлевилелдинге конкурсту чарлаар болгаш эрттирер база ооң акшаландырышкынын республиканың тускай сорулгалыг «2006-2007 чылдарда Тыва Республикага инновация ажыл-чорудулгазын хөгжүдери» программа-биле көрдүнген акша-хөреңгилерниң күсели-биле хандыраар.

2. Тыва Республиканың яамыларынга болгаш

ведомстволарынга, кожууннарның, Ак-Довурак болгаш Кызыл хоорайларның муниципалдыг тургузуларының чагыгларынга бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның, боттарында эртем ажылдап кылышкыннарлыг база чогаадылгалыг хууда сайгарлыкчыларның болгаш тус-тус кижилерниң конкурска идеккейлиг киржилгезин чедип алырын сумелээр.

3. Бо доктаалды «Шын», «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

4. Бо доктаалдың күүселдезинге контролду Тыва Республиканың Чазаның Аппарадының комплекстиг социал-экономиктиг хөгжүлдө эргелелинге дагзыр.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Наадымда "Хүреш" стадионунга

Август 16-да «Хүреш» стадионунга Республика Хүнүнге база Наадымга тураскааткан 256 мөгениң хурежи болуп эрткен.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. Кара-оол «муңчу малчыннарга» шынзылганы тыпсып турары.

Тыва Республиканың Чазаанга «муңчу малчыннарның» мурнундан Сувандии өөрүп четтиришкенин илередип тур..

Тываның Чаан мөгези Аяс Монгуш Наадымның 16 дакпыр чемпиону.

Август 12-де 256 аныяк мөгелер аразынга хүрештиң тилекчизи Тес-Хем кожуундан Адыгжы Чаймаа.

Василий БАЛЧЫЙ-ОЛДУҢ фоторепожтары.

Уксаалыг малдарның делгелге-ярмарказы

ТЫВА КИЖИ МАЛГА ЫНАК

Республиканың малчыннарының «Наадым-2007»-ни байырлап эрттирер хемчеглериниң бирээзинге, «Көдээ ажил-агыйның уксаалыг малдарының делгелге-ярмарказы» республика конкурсузун эрттирери кирген турган. Бо конкурс август 14-те Тос-Булакка болуп эрткен.

«Көдээ ажил-агыйның уксаалыг малдарының делгелге-ярмарказы» республика конкурсузун эрттирер комиссияның даргазы ТР-ниң Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызының сайыдының мал ажилының талазы-биле оралакчызы Р.М. Самыя, делгелге-ярмарканың эксперт комиссиязының даргазы Россияның көдээ ажил-агый эртемнериниң академиязының Сибирь салбырының Тывада эртем-шинчилел институтунун улуг эртем ажилдакчызы, эртем доктору С.С. Монгуш. Бо ийи комиссияның кайызының-даа составында көдээ ажил-агыйның мал ажилының талазы-биле эртем ажилдакчылары болгаш республиканың көдээ ажил-агыйның мал ажилына үр чылдарда үре-түннелдиг ажилдап келген специалистер кирген.

Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың ыдык ырларының аялганы-биле мөөрейниң тугун «Торгалыг» күрүнениң каттышкан бүдүрүлгезиниң удуртукчузу А.С. Куулар, ол-ла ажил-агыйның мал эмчизи С.А. Донгак, «Бай-Хөл» күрүнениң каттышкан бүдүрүлгезиниң удуртукчузу А.К. Дамба, ол-ла ажил-агыйның специализи Р.С. Дикчит олар көдүргөннер.

ТР-ниң Чазааның Даргазының оралакчызы, республика Наадымын эрттирер талазы-биле организастыг комитеттин даргазы И.В. Чучев республиканың көдээ ажил-агыйның уксаалыг малдарының делгелге-ярмарка конкурсузун киржикчилеринге байыр чедиргеш, бо делгелге-конкурстарга киржип келген малдарны көргөш, Тывага кижичоргаарлары-дыр, бо малдарны шак мындыг шынарлыг кылдыр өстүрүп дээш бистиң малчыннары-выс дүн-хүн чок, дыштаныр хүн чок, чылдың дөрт ээлчээнде карак кызыл ажилдап келгеш өстүрүп каан-дыр деп, Иван Васильевич онзалал демдегледди. Оларның тура-соруктуг, шыдамык күш-ажылынга мөгөөр апаар деп үнелелди берди. Ооң-биле чергелештир ТР-ниң Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызының сайыды В.И. Ендан конкурстуң киржикчилеринге Республика Хүнү база Наадым таварыштыр байыр чедиргеш, күш-ажылчы чедийшикнерни күзээ.

Байырлыг ажыдышкын соонда, конкурс комиссиязы ажилдап кирипти. Ниитизи-биле бо конкурска республиканың 13 кожууннарындан, күрүнениң каттышкан 33 бүдүрүлгелери, көдээ ажил-агый кооперативтери, хууда дузалал ажил-агыйлары киришкен.

«Көдээ ажил-агыйның уксаалыг малдарының делгелге-ярмарказы» республика конкурсузунга Барыын-Хемчик, Эрзин кожууннар кончуг идекейлиг киришкен. Чижээлээрге, Барыын-Хемчик кожуундан 9 хууда дузалал ажил-агыйлары киришкеннер. Ооң-биле чергелештир Эрзин кожуунун «Бай-Хөл» (удуртукчузу А.К. Дамба), Өвүр кожуунун «Торгалыг» (удуртукчузу А.С. Куулар), Бай-Тайга кожуунун «Бай-Тал» (удуртукчузу К.К.Н. Кочан-оол), Улуг-Хем кожуунун «Эйлиг-Хем» (удуртукчузу К.Д. Түлүш), Тес-Хем кожуунун «Чодураа» (удуртукчузу Д.И. Данзурун) күрүнениң каттышкан бүдүрүлгелериниң эккеп делгезен малдары онзаланып көстүп турду.

«Бай-Хөл» көдээ ажил-агый бүдүрүлге кооперативи мооң мурнунда турган «Чаа орук» совхозтуң баазына 2002 чылда тыва уксаалыг хойларны өстүрер болгаш камгалаар талазы-биле уксаажыдылга улангышкыны ажил-агыйны чорудуп келген. Ооң түннелинде багай эвес көргүзүлгелерни чедип алган. 2002 чылда кооперативтин хою 6239 баш турган болза, бо чылдың июнь 1-де 17188 баш четкен. Беш чыл иштинде 3 катап өскен. Оларның бо чылын Чита хоорайга «Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүн уксаалыг мал ажилы» делгелгеге апарган хойларынга болгаш кошкарларынга аңаа улуг үнелелди берип, алдын, мөңгүн медальдар-биле шаңнаан. Оларның бо делгелгеде кириген тыва хойларының, бүдүрүкчү кошкарларының чаражын, семизин чүү дээр боор.

Каа-Хем кожуундан «Челээш» көдээ ажил-агый кооперативиниң (удуртукчузу В.А. Салчак) улуг ак уксаалыг кыс хаван 7 бичин оолдуг болгаш аскыр хаваныг келгенин чон магадал ханмаан. Тыва уксааның өшкүлери Мөңгүн-Тайгадан, Эрзинден келген. Чидериниң кырында келген, ховар малдар болур теве болгаш ивиниң борта көзүлбейн барганы хомуданчыг.

«Көдээ ажил-агыйның уксаалыг малдарының делгелге-ярмарказы» республика конкурсузунун түннелин үндүрер делгелге комитетиниң болгаш эксперт комиссиязының протокол шийтпиринге дүүштүр конкурстуң тилекчилерин тодараткан.

Бүдүрүкчү бугалардан Сергей Шойгу аттыг «Балгазын» КАБК-ның «Эной» шолалыг бугазы конкурстуң чемпиону болгаш бирги чергениң диплому, акша шаңналын тывыскан. Ийги болгаш үшкү черни Би-Хем кожуунун «Нива» КАБК-ның «Рейна» болгаш «Озон» шолалыг бүдүрүкчү бугалары алган, 2

болгаш 3-кү чергениң дипломнарын, акша шаңналарын тывыскан. Төрүүр инектерден Сергей Шойгу аттыг «Балгазын» КАБК-ның симменталь уксааның «Чебурашка» шолалыг инээ бирги черни алган. Ийги черни «Сосновская» дуржулга-бүдүрүлге станциязының «Наталья» шолалыг инээнге, үшкү черни «Нива» КАБК-ның симменталь уксааның инээнге тывыскан. Оларга 1-2-3-кү чергениң дипломнарын, акша шаңналарын тывыскан.

Төрүүр сарлыктардан бирги черни Бай-Тайганың «Бай-Тал» көдээ ажил-агый кооперативиниң сарлыгы алган. Бүдүрүкчү сарлык бугаларындан бирги черни ол-ла ажил-агыйдан келген сарлык бугазына тывыскан. Бо конкурска киришкен ийи сарлык бо-ла-дыр. Өске ажил-агыйларда сарлык чок эвес, чүге кириштирбээнил?

Орус уксааның бүдүрүкчү аскырларындан конкурска бирги черни Кызылда күрүнениң чылгы заводунун «Малыш» шолалыг аскырынга тывыскан. Ийги черни «Сосновская» дуржулга-бүдүрүлге станциязының аскыры алган. Тыва уксааның төрүүр белеринден бирги черни Тес-Хем кожуунун «Чодураа» ККБ-ның «Койгун» шолалыг безинге, ийги черни Кызылдың чылгы заводунун «Сарыг бе» шолалыг безинге, үшкү черни Өвүр кожуунун Солчурдан эккелген беге тывыскан.

Чинге нарын дүктүг Красноярск уксааның бүдүрүкчү кошкарлардан бирги черни Би-Хем кожуунун «Тарла» көдээ ажил-агый бүдүрүлге кооперативиниң кошкарынга тывыскан. Ол-ла уксааның төрүүр хоюнга бирги черни база «Тарла» КАБК алган. Тыва уксааның төрүүр хоюнга бирги черни Мөңгүн-Тайга кожуунун «Малчын» күрүнениң каттышкан бүдүрүлгезинге тывыскан. Тыва

уксааның кадыг дүктүг, бүдүрүкчү кошкарынга бирги черни Тес-Хем кожуунун «Деспен» муниципалдыг каттышкан бүдүрүлгеге тывыскан. Тыва уксааның кадыг дүктүг бүдүрүкчү кошкарынга ийги черни «Торгалыг» күрүнениң каттышкан бүдүрүлгезинге тывыскан. Тыва уксааның чартык кадыг дүктүг, бүдүрүкчү кошкарынга бирги черни «Бай-Хөл» КАБК-га тывыскан, ийги черни Тес-Хем кожуунун «Деспен» МУБ, үшкү черни Чөөн-Хемчик кожуунун «Даг-Ужу» КАБК алган.

Совет уксааның төрүүр ангор өшкүлеринден бирги черни Улуг-Хем кожуунун «Эйлиг-Хем» ККБ-ге тывыскан. Ийги черни Каа-Хем кожуунун «Аржаан» КАБК, үшкү черни база «Эйлиг-Хем» ККБ алган. Совет уксааның ангор бүдүрүкчү хуналарындан бирги черни «Эйлиг-Хем» ККБ-ге тывыскан, ийги черни «Бай-Тал» ККБ-зи алган. Тыва уксааның өшкүлеринден бирги черни «Бай-Хөл» КАБК-га тывыскан, ийги черни Чөөн-Хемчик кожуундан Айлаана Кууларның дузалал ажил-агыйы алган.

Төрүүр хаваннарның болгаш аскыр хаваннарның аразынга болган мөөрейге Каа-Хем кожуунун «Челээш» көдээ ажил-агый бүдүрүлге кооперативиниң хаваннары мөөрейниң чемпионнары болганнар. А өске ажил-агыйлардан чаңгыс-даа хаван эккелбээни элдептиг. Тес-Хем кожуунун «Деспен» МКБ-ниң 90 ажыг килдиг бүдүрүкчү кошкары тускай шаңналга төлөптиг болган. Конкурска бирги, ийги, үшкү черлерни алган малдар дээш ол-ла чергениң дипломнарын болгаш акша шаңналарын тывыскан. Шаңналдарны ТР-ниң Чазааның Даргазының оралакчылары И.Чучев, В.Неделин, ТР-ниң Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызының сайыды В.Ендан болгаш оон оралакчылары тывысканнар.

Республика деңгелдег делгелге-ярмарка болганда садыглаашкын база чоруп турган. Бүдүрүкчү кошкарлары, тыва уксаалыг хойлары 3000-3500 рубльге садып турду. Би-Хем кожуунун «Нива» КАБК бүдүрүкчү симменталь уксааның аныяк бүдүрүкчү бугаларын, инектерин 20 муң рубльге салып алгаш турдулар.

Мөөрейни эрттиргенинде четпес чүүлдерни чок деп болбас. Ийи шакта мөөрейниң түннелин үндүрер деп чарлап каан турган хирезинде, комиссия кежигүннери 4 шак алып турда чедип келген. Ол хире үе иштинде түннелин үндүрер хире хөй мал конкурска киришпейн турган-на болгай. Ийи сарлык, ийи хаван мөөрейге киришкеш, шаңнадып каарга, база чараш эвес боор чорду.

Тыва кижичоргаары дидир болгай бис. Бир эвес бо мөөрейни кончуг шынарлыг, бедик деңгелдег организастаан болза, Тываның чоргааралы борта езулук көстүр турган. Көдээ ажил-агый яамызында аныяк, эртем-билигилг чаа кадрлар ажилдап келген болгай. Олар бо мөөрейден чогуур түннелди үндүрүп, келир чылын болур мөөрейге мындыг частырыгларны болдурбас талазы-биле хемчеглерни кыла бээр боор деп идегеп каалынар.

Сергей ХЕРТЕК.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ХООЙЛУЛАРЫ

«Күрүне азы муниципалдыг өнчүдө турар чер участоктарын садарда оларның кырында турар бажыңнарның, тудугларның, улуг тудугларның өнчү ээлеринге черниң өрттөн доктаадырының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунун 1 чүүлүгө өскерилгелер кириериниң дугайында
Хоойлужудулга палатазы 2007 чылдың июнь 20-де хүлээп алган
Төлээлекчилер палатазы 2007 чылдың июль 11-де чүүлдүг деп көргөн

1 чүүл

2005 чылдың декабрь 23-те №1499 УХ-1 «Күрүне болгаш муниципалдыг өнчүдө турар чер участоктарын садарда оларның кырында турар бажыңнарның, тудугларның, улуг тудугларның өнчү ээлеринге черниң өрттөн доктаадырының дугайында» «Тыва Республиканың Хоойлузунун» («Тувинская правда», 2005 чылдың декабрь 24) 1 чүүлүгө «суурларынга» деп сөстү «чурттакчылыг черлеринге» деп сөстөр-биле, «суурларның

кызыгаарларындан» деп сөстөрни «чурттакчылыг черлерниң кызыгаарларындан» деп сөстөр-биле солуп, өскерилгелерни кириер.

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан езузу-биле парлаан хүнүнден эгелеп күштүг болур.
Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.
Кызыл хоорай
№279 УХ-11 2007 чылдың июль 23.

«Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албанының айтырыгларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириериниң дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2007 чылдың июнь 20-де хүлээп алган
Төлээлекчилер палатазы 2007 чылдың июль 11-де чүүлдүг деп көргөн

1 чүүл

2006 чылдың апрель 21-де №1739 УХ-1 «Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албанының айтырыгларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга («Шын», 2006 чылдың май 11-де, июль 11-де; «Тувинская правда», 2006 чылдың август 2-де) дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 15 чүүлдүн 2 кезээнде «болгаш Тыва Республика» деп сөстөрни ап кааптар;
2) 36 чүүлде:
а) 2 кезээнде «күрүне органнары конкурс үндезининге» деп сөстөрни «2005 чылдың июль 21-де №94-УХ «Күрүне болгаш муниципалдыг хереглелдерге барааннар садып сөөртүрүнгө, ажил күсселделеринге,

ачы-дуза чедирилгезинге чагылар кириериниң дугайында» Федералдыг хоойлуда көрдүнгөн чурум езууга» деп сөстөр-биле солуп;

б) 3 кезээнде «Кириер» деп сөстү «Тургузар» деп сөс-биле солуп;
в) 4 кезээнде «ону кириериниң чуруму» деп сөстөрни «ону» деп сөс-биле солуп;
г) 5 кезээнде күш чок деп санаар.

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан езузу-биле парлаан хүнүнден эгелеп күштүг болур.
Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.
Кызыл хоорай
№246 УХ-11 2007 чылдың июль 23.

«Долгандыр турар хүрээлел камгалалының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириериниң дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2007 чылдың июнь 20-де хүлээп алган
Төлээлекчилер палатазы 2007 чылдың июль 10-да чүүлдүг деп көргөн

1 чүүл

2003 чылдың ноябрь 27-де №417 УХ-1 «Долгандыр турар хүрээлел камгалалының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга («Тувинская правда», 2004 чылдың февраль 20-де, апрель 13-те, декабрь 31-де) дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 1 чүүлде:
а) үшкү абзацты дараазында редакция-биле бижиер:
«долгандыр турар хүрээлел – бойдус хүрээлениниң, бойдус база бойдус-антропогенниг объектилерниң, а ол ышкаш антропогенниг объектилерниң кезектериниң каттышканы болур;»;

б) он тоску абзацта «байдалының өскерлири» деп сөстөрни мурнунга «бойдустун болгаш антропогенниг объектилериниң салдары-биле долгандыр турар хүрээлени» деп сөстөрни немээр;

2) 3 чүүлдүн ону абзазын дараазында редакция-биле бижиер:

«Россия Федерациязының хоойлужудулгазын дүүштүр ажил-агый болгаш өске-даа ажил-чорудулганы үндезилеп турар долгандыр турар хүрээлелге багай салдар чедирип, хамаатыларның амыдыралына, кадыкшылына болгаш өнчү-хөреңгизинге айыылды тургузуп болур төлөвилелдерниң болгаш өске-даа документи-лерниң долгандыр турар хүрээлел камгалалының талазы-биле техниктиг таарыштырылгаларының негелделеринге дүүшкээнге хыналдаларны ыяап-ла чорудары;»;

3) 5 чүүлде:

а) 1 кезээниң дөрткү абзазын күш чок деп санаар;

б) 2 кезээнде:
ийги абзацта «тодарадылга» деп сөстү «тодарадылгага киржилге» деп сөстөр-биле солуп;

үшкү абзацта «ажылдап кылыры болгаш» деп сөстөрни ап кааптар, «болгаш чогуур программаларының» деп сөстөрни «Тыва Республиканың девискээринде» деп сөстөр-биле солуп;

дөрткү абзацты дараазында редакция-биле бижиер:
«Федералдыг денелге тургустунган негелделерден болгаш нормалардан куду эвес чогуур негелделерлиг болгаш нормаларлыг болуп турар долгандыр турар хүрээлелдин шынарының нормативтерин доктаадыры;»;

чедиги абзацта «организаастаары болгаш боттандырылгасы» деп сөстөрни «киржилгези» деп сөс-биле солуп, «Федерациязының» деп сөстү соонга «боттандырылгасы» деп сөстү немээр, «тургузары болгаш

хандыраары» деп сөстөрни «тургузар болгаш хандыраар эргелиг» деп сөстөр-биле солуп; ону абзацты күш чок деп санаар; он бешки абзацта «Тыва Республиканың девискээринде» деп сөстөрни «Тыва Республиканың чорудуп турары күрүнениң экологтук контролю» деп сөстөр-биле солуп; дараазында уткалыг абзацтар-биле немээр:

«күрүнениң экологтук контролюн чорудуп турар Тыва Республиканың күрүне эрге-чагыргазының органнарының албан-дужаалдыг кижилериниң даңзызын бадылаары (Тыва Республиканың долгандыр турар хүрээлел камгалалының талазы-биле күрүне инспекторларының);

долгандыр турар хүрээлел камгалалының талазы-биле хоойлужудулга хажы-дышыкыны болдуруп турар ажил-агыйны болгаш өске-даа ажил-чорудулганы кызыгаарлаарының дугайында, түр соксадырының болгаш (азы) хоруруунун дугайында негелде дилегни судче кириери;

күрүнениң федералдыг экологтук контролюнга онаажыр объектилерден аңгыда, ажил-агыйның болгаш өске-даа ажил-чорудулганы объектилериниң талазы-биле долгандыр турар хүрээлелге багай салдары дээш федералдыг хоойлужудулганын чуруму-биле доктааттыгган төлөвирге контроль;»;

4) 6 чүүлдүн бешки болгаш тоску абзацтарын күш чок деп санаар;

5) 11 чүүлдүн 3 кезээнде «бо Хоойлу-биле» деп сөстөрни «Россия Федерациязының өске-даа нормативтиг хоойлу-дүрүм актылары-биле» деп сөстөр-биле солуп;

6) 13 чүүлдү күш чок деп санаар;

7) 28 чүүлдүн 2 кезээни күш чок деп санаар;

8) 29 чүүлдүн 1 кезээни дараазында редакция-биле бижиер:
«1. Экологтук экспертизаны долгандыр турар хүрээлел камгалалының талазы-биле негелделерге планнап турар ажил-агыйны болгаш өске-даа ажил-чорудулганы үндезилеп турар документи-лерниң болгаш (азы) документацияның дүүшкээни тодарадыр сорулга-биле чорудары;»;

9) 30 чүүлдүн 2 кезээнде «түр соксадыр» деп сөстүн мурнунга «судтун шийтпири-биле» деп сөстөрни немээр, «долгандыр турар хүрээлел камгалалының талазы-биле күрүне эргелеп-башкарылгасын боттандырып турар күссекчи эрге-чагырганың органнарының сагындырыг бижиктери-биле» деп сөстөрни ап кааптар;

10) 31 чүүлдүн 2 болгаш 3 кезектерин күш

чок деп санаар;

11) 32 чүүлдүн 3 кезээни күш чок деп санаар;

12) 33 чүүлдүн 1 кезээни дараазында редакция-биле бижиер:

«1. Бажыңнарның, тудугларның, улуг тудуг бажыңнарының болгаш өске-даа объектилерин тудуу болгаш катап тургустунулганы бадылаттыгган төлөвилелдер езуугаар долгандыр турар хүрээлел камгалалының талазы-биле техниктиг таарыштырылгаларының негелделериниң сагылгасы-биле боттандырытынар ужурулг.»;

13) 34 чүүлдүн 1 болгаш 3 кезектерин күш чок деп санаар;

14) 35 чүүлдүн 5 кезээнде «долгандыр турар хүрээлел камгалалының талазы-биле күрүне эргелеп-башкарылгасын боттандырып турар күссекчи эрге-чагырга органнары-биле дугуржулга езуугаар» деп сөстөрни «хоорай тудушкунунун ажил-чорудулганының дугайында хоойлужудулгага, чурттаар оран-сава хоойлужудулгазынга дүүштүр» деп сөстөр-биле солуп;

15) 36 чүүлде «бо Хоойлуунун 30-35 чүүлдери-биле» деп сөстөрни «Федералдыг хоойлуунун» деп сөстөр-биле солуп;

16) 41 чүүлде:

а) 3 кезээнде «күрүнениң экологтук экспертизанының болгаш хоойлужудулга-биле тургускан өске-даа күрүне экспертизаларының эки түннелдериниң, ыңдыг төлөвилелдерин боттандырылганың саңхөө магадылалдарының» деп сөстөрни «төлөвилел документи-лерин күрүне экспертизанының эки деп түннениниң» деп сөстөр-биле солуп;

б) 4 кезээнде «күрүнениң экологтук экспертизанының» деп сөстөрни соонга «, төлөвилел документи-леринге күрүне экспертизанының болгаш хоойлужудулга-биле доктааттыгган өске-даа күрүне экспертизаларының хирленген черлерни катап тургусканының соонда» деп сөстөрни немээр;

17) 53 чүүлдүн 2 кезээнде «Федералдыг хоойлужудулга-биле» деп сөстөрни «долгандыр турар хүрээлелди камгалаарының талазы-биле хоойлужудулга-биле» деп сөстөр-биле солуп;

18) 58 чүүлдү дараазында редакция-биле бижиер:

«58 чүүл. Долгандыр турар хүрээлел камгалалының талазы-биле күрүне контролю (күрүнениң экологтук контролю)

1. Долгандыр турар хүрээлел камгалалының талазы-биле күрүне контролюн (күрүнениң экологтук контролюн) күссекчи эрге-чагырганың федералдыг органнары болгаш Тыва Республиканың күссекчи эрге-чагыргазының органнары боттандырып турар.

Долгандыр турар хүрээлел камгалалының талазы-биле күрүне контролюн (күрүнениң экологтук контролюн) Россия Федерациязының Чазаның доктаатканы чурум езуугаар боттандыраар.

Бир эвес капитал тудугунун объекти-лериниң тудуунун, чаарты тудуунун, капитал-

дыг септелгезиниң таварылгазында, күрүне-ниң тудуг хайгааралын, долгандыр турар хүрээлел камгалалының талазы-биле күрүне контролюн (күрүнениң экологтук контролюн) хоорай тудушкунунун ажил-чорудулгазының дугайында хоойлужудулгазынга дүүштүр күссекчи эрге-чагырга, күрүнениң тудугга хайгаарал боттандырынынга төлээлеткен органнары күрүнениң тудугга хайгаарал ажилының иштинге боттандыраары көрдүнгөн.

2. Федералдыг хоойлу езуугаар күрүне-ниң федералдыг экологтук контролюнче кирер объектилерниң даңзызын Россия Федерациязының Чазаа тодарадыр.

3. Тыва Республиканың күссекчи эрге-чагыргазының органнары күрүнениң экологтук контролюнга алдынар ужурулг ажил-агыйның болгаш ажил-чорудулганың өске-даа объектилеринге күрүнениң экологтук контролюн бо хоойлуунун 2 кезээнде айтыгган объектилерден аңгыда чорудар.

4. Тыва Республиканың күрүне эрге-чагыргазының органнарының күрүнениң экологтук контролюн боттандырып турар албан-дужаалдыг кижилериниң (Тыва Республиканың долгандыр турар хүрээлел камгалалының талазы-биле күрүне инспекторларының) даңзызын Тыва Республиканың Чазаа тургузар.

5. Долгандыр турар хүрээлел камгалалының талазы-биле күрүне контролюнун (күрүнениң экологтук контролюнун) хүлээлгелерин болгаш бойдус курлавырларының ажил-агыйга ажылгалының хүлээлгелерин деңге күсседири хоруглуг.;

19) 59 чүүлдүн 1 кезээнде:

а) дөрткү абзацты дараазында редакция-биле бижиер:

«2. Ажил-агыйның болгаш өске-даа ажил-чорудулганың субъекти-лерни бдүрүлгениң экологтук контролюн эрттирер харысгалыг кижилерниң дугайында, ажил-агыйның болгаш ажил-чорудулганың өске-даа объектилеринге экологтук албанны организаастаарының дугайында медээлерни, а ол ышкаш күрүнениң экологтук контролюн боттандырып турар Тыва Республиканың күссекчи эрге-чагыргазының чогуур органынга бдүрүлгениң экологтук контролюнун түннелдерин бээр хүлээлгелиг.»;

21) 61 чүүл:

а) адын дараазында редакция-биле бижиер:

«61 чүүл. Долгандыр хүрээлел камгалалының талазы-биле хөй-ниити контролю (хөй-ниитиниң экологтук контролю);»;

б) 1 болгаш 2 кезектерни күш чок деп санаар.

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан езузу-биле парлаан хүнүнден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.
Кызыл хоорай
№263 УХ-11 2007 чылдың июль 23.

«Чер тургузуунун дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириериниң дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2007 чылдың июнь 20-де хүлээп алган
Төлээлекчилер палатазы 2007 чылдың июль 10-да чүүлдүг деп көргөн

1 чүүл

2000 чылдың июнь 3-те №512 «Чер тургузуунун дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга («Тувинская правда», 2000 чылдың июль 4-те; 2004 чылдың январь 13-те; «Шын», 2004 чылдың январь 22-де, февраль 27-де; 2006 чылдың май 25-те) дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 1 чүүлдүн алдыгы болгаш он ийги абзацтарын күш чок деп санаар;

2) 3 чүүлдүн 2 пунктузунун дөрткү абзазын күш чок деп санаар;

3) 7 чүүлдүн 4 пунктузунун сески абзазын күш чок деп санаар;

4) 14 чүүлдү дараазында редакция-биле бижиер:

«14 чүүл. Черлерниң байдалын шинчилээри

Черлерниң байдалының шинчилгезин оларның сан болгаш шынар байдалының дугайында медээни алыр сорулга-биле чорудуп турар болгаш дараазында хевирлерниң ажилдарын бодунче кирип турар:

хөргүнге, геоботаникалыг болгаш өске-даа хыналдаларны болгаш шинчилелдерни; черлерниң шынарының үнелээшкенин; черлерниң ончалаашкынын.»;

5) 15 чүүлдү дараазында редакция-биле бижиер:

«15 чүүл. Геодезиялыг болгаш картографиялыг ажилдар

1. Геодезиялыг болгаш картографиялыг ажилдар материалдары хөргүнге, геоботаникалыг болгаш өске-даа хыналдалар болгаш шинчилелдер, черлерниң ончалаашкынын, черлерниң шынарының үнелээшкенин чорударынга, девискээр болгаш

иштики ажил-агыйның чер тургузуунун черлерин планнаарынга база чогумчалыг ажылдарынга үндезин болур.

2. Геодезиялыг болгаш картографиялыг ажилдарны «Геодезия болгаш картография дугайында» Федералдыг хоойлуга дүүштүр кылып чорудар.

6) 24 чүүлдү күш чок деп санаар;

7) V эгениң адын дараазында редакция-биле бижиер:

«V эге. ЧЕР ТУРГУЗУУН ЧОРУДАРЫ;»;

8) 25 чүүлдү дараазында редакция-биле бижиер:

«25 чүүл. Чер тургузуунун чаа объекти-лерин тургузары база турган черлерни чурумчудары

1. Чер тургузуунун чаа объектилерин тургузары база турган черлерни чурумчудары дараазында таварылгаларда чорудар:

чер тургузуунун объектилериниң кызыгаарлары өскерилгенде, ооң иштинде оларның турар черлеринде четпестерни (аралаш-как дилиндек черлерни, аразынче кирген черлерни, шокарарып кирген черлерни, ырак черлерни, ажылгаарынга эпчок болгаш ыргак черлерни) эдер сорулга-биле;

чер тургузуунун объектилериниң кызыгаарларын катап тургусканда;

хамаатыларга болгаш юридиктиг эрге-лиг черлерге чер участоктарын бергенде;

чер участоктарын хавырганда, ооң иштинде садып алыр арга-биле;

чер участоктары-биле дугуржулгалар кылганда;

черлерниң эде хуваалдазының өске-даа таварылгаларында.

2. Чер тургузуунун чаа объектилерин

Ленин, 18 дыңнадып тур

Тыва Республиканың Иштики херектер яамызының дежурный кезээниң медээзи езугаар алырга, 2007 чылдың август 13-тен 19-ка чедир республиканың девискээринге 104 кем-херек үлгедишкени бүрүткеттинген, ооң иштинден 76-зын изии-биле илередип тыпкан. Бо үениң дургузунда 2 өлүрүшкүн, кижиниң кадынга өжөгээр аар кемдээшкин чедирген 23 таварылга, ооң иштинден 5 кижини амы-тынындан чарылган, 2 күштээшкин, 5 үптээшкин, 23 оорлаашкын, хоойлу езугаар эвес наркотиктиг бүдүмелдерни шыгжап база ап чораан 37 таварылга илереттинген, орук-транспортка 5 озал-ондак болган, аңаа 2 кижини амы-тынындан чарылган, 3 кижини янзы-бүрү кемдээшкиннерни алган.

Кижиниң кадынга өжөгээр өлүмнүг кемдээшкинни чедиргени Мөңгүн-Тайга кожуун.

Август 14-те дүне Кызыл-Хая суурга 30 харлыг хамааты С.-тиң өлүг мөчүзү бодунуң чурттап турган бажыңдан тывылган. Аңаа келген прокуратура болгаш милиция ажылдакчылары бажыңга кемдээшкин алган түнелинде хамааты өлгенин тодараткан. Кем-херек үлгедишкенинге каразыттырып турар мөчөөн кижиниң кадыгы туттурган, ооң өчүү-биле алырга, хүннээшкинниң уржундан ашааның бажын орта дарганнаар кыскаш-биле каккан болган.

Үптээшкин

Соттулуг телефоннарны күш-биле былаап, үптөөр оорлаары сөөлүгү үеде эвээжээн-даа болза, бо айтырыг нарын болуп артпышаан. Телефонун оорлаткан хамаатылар милицияга колдуунда бир хонук эрткенде дыңнадып турары ону тывар истелгени чорударыңа бергелерни таварыштырып турар. Телефонун оорлаткан кижини ону дораан дыңнадыры күзенчиг.

Кызыл хоорай. Август 13-те Кызылдың автоорук техникумунуң сургуулунуң соттулуг телефонун күш-биле былаап алгаш барганын 15 шак эрткенде, дыңнаткан. Медээни орай-даа алган болза, милиция ажылдакчылары дүрген хемчеглерни алган түнелинде каразыттырган кижини туткан, ол Кочетов суурнуң чурттакчызы болган, өчүүн берген.

Оорлаашкын

Кызыл кожуун. Август 16-да Баян-Кол суурнуң Базыр Тюлюш кудумчузунда магазинниң соңгазының шилин чара шапкаш, аш-чем продуктуларын болгаш 7 муң рубль түннүг акшаны оорлай берген дугайында медээ кожуунуң милициязыңа кирген. Шагдааларны дүрген истелге хемчеглерин алганының түнел-

линде кем-херек үлгедишкенинге каразыттырып турар ийи кижини туттурган. Кайызы-даа магазин ээзиниң чаңгыс чер-чурттуглары болган, бирээзи он сес хар безин четпээн оол. Олар оорлап алган чеди муң рублинин дөрт муңун чарып четтигипкен болган. Бо факт-барымдаа талазы-биле РФ-тиң Кеземче хоойлузунуң 158 чүүлүнүң 2 кезээниң «б» пунктузу-биле кеземче херзэн оттурган.

Кижини амы-тынындан хораан орук-транспорт озал-ондаа

Кызыл кожуун. Август 13-те 20 шак ажып турда, Каа-Хем суурнуң чурттакчызы Көк-Тей сүт-бараан фермазынче баар оруктап Серебрянка хемчигежиниң кыдыын дургаар чоруп оргаш, ээр черге машинаның кабиназындан уштунуп барып дүшкен пассажирни бастырып каан. Орук-транспорт озал-ондааның түнелинде пассажир кожуунуң төп эмнелгезинге алган кемдээшкининден өлгөн.

Хоойлу езугаар эвес наркотиктиг бүдүмелдерни шыгжап база ап чорааны

Чөөн-Хемчик кожуун. Август 14-те кожуунуң иштики херектер килдизиниң ОШАЧКИ салбырының болгаш кем-херек истээр килдизиниң ажылдакчылары кады ажылдап тургаш, Белдир деп черге хынап көөрү-биле Улуг-Хем кожуунуң Хайыракан суурнуң чурттакчызының ВАЗ-21074 машиназын доктаадыпкан. Хынап көөрге, наркотиктиг бүдүмел хевирлиг чүүлдү илередип тыпкаш, хавырган болгаш деңзизин илередири-биле экспертизаже чоруткан.

Кызыл хоорай. Август 17-де орук таңныыл албанының рота килдизиниң инспекторлары Кызыл хоорайда чурттап турар хамааты С.-ти хынап көөрү-биле доктаадыпкан. Бо хамааты серемчилелдиг инспекторларны бодунуң чуруму-биле сезиг алындырыпкан, хынап көөр дээрже дезип чаштынарын бодаан, ындыг-даа болза, ону Малоенсейская кудумчузунда бажыңның сарайындан тып алган. Аңаа шил болгаш пластмасс банкаларга наркотиктиг бүдүмелдер хевирлиг чүүлдерни чажыраарын бодаан. Оон хавырып алган чүүлдерин экспертиза хынап көөрге, наркотиктиг бүдүмел—195,439 грамм деңзилиг гашиш болган. РФ-тиң Кеземче хоойлузунуң 228 чүүлүнүң 2 кезээ-биле кеземче херзэн оттурган.

Улуг-Хем кожуун. Август 18-те «Мак» операцияның хемчеглерин езугаар рейдини Торгалыг суурга чорудуп тургаш, милицияның орук таңныыл албанының инспекторлары Кызыл хоорайның чурттакчызының «Хонда CR-V» автомашиназын хынап көргөш, наркотиктиг бүдүмел хевирлиг чүүлдү тыпкаш, хавырган, ону хынаары-биле экспертизаже чоруткан. **ТР-ниң ИХЯ-ның парлалга албаны.**

чоруткан. Аңаа өглер база садыглаашкын чорудуп турган черлерниң ээлеринге тайылбыр ажылын чоруткан.

Баш удур ап чоруткан хемчеглерниң түнелинде, байырлыг хемчеглер эртип турган объектилерге өрт айыылы болбаан.

Күштү хаара туткан

Август 20-ниң байдалы-биле алырга, республика девискээринге арга-арыг өрттери-биле холбашкан үш болуушкун демдеглеттинген.

Каа-Хем кожуунуң Сизим лесничествозунуң девискээринде улуг ийи өрт болуп турар. Бирги өрт Хаптагай деп черде 60 га кемчээлде хып турары август 11-де 19 шакта илереттинген. Амгы үеде өрт 310 га черде чаптылган. Ийиги өрт—Тарбагатай деп черде, ол 250 га шөлде хып чыдар. Амгы үеде ол өрттүн шөлү 320 га четкен.

Тере-Хөл кожуунуң девискээринде Кунгуртуг лесничествозунда база өрт-биле холбашкан онзагай байдал демдеглеттинген. Ол база-ла август 11-де кезээ сес шак үезинде 100 га черде хып чыдары-биле илереттинген болгаш ооң шөлү амгы үеде 220 га четкен. Өрттү өжүреринче арга-арыг ажыл-агыйының, өрт кезээниң кижини күжүн болгаш техниказын хаара туткан.

Снежана ШОЙЗАТ,

Тыва Республиканың ХК болгаш ОБ агентиле-линиң информация бөлүмүнүн начальниги.

ТӨРҮТТҮНГЕН ХҮНҮҤЕР-БИЛЕ

Сүт-Хөл кожуунуң, Суг-Аксы суурда чурттап-ажылдап чоруур бистиң уруувус Лидия Сергеевна ОНДАР бо хүннерде төрүттүнген хүнүн демдегледип эрттирип турар.

Лидия Сергеевна — Сүт-Хөл кожуунуң улуг акушер-гинеколог эмчизи, төрзэн кожуунунда 10 ажыг чылдар дургузунда чымыштыг берге-даа бол, ынак ажылынга бердиниң, херзээн чоннуң кадыкшылы дээш, дүн-хүн дивейн, оларның чезезиниң караан чырыдып, эмчи дузазын чедирип чоруур. Бодунуң шудургу, кызымак ажылы-биле, бьжыг билин-биле, эмнелгезиниң база кожуунуң көргүзүглерин бедидип, ие-чаштын айтырыгларын бедик денелге доктаамал тудуп турар. Ынчангаш «Шын» солунувусту таварыштыр кожуунуң төлептиг, хүндүткелдиг чурттакчызы, эмнелгениң үлегерлиг ажылдакчызы, ада-иезиниң, угба-дуңмаларының чоргааралы, ынак эжиниң бьжыг чөлөнгижи, чаптанчыг оолдарының эргим авазы — Лидия Сергеевнага чоок кижилериниң мурнундан төрүттүнген хүнүн таварыштыр бьжыг кадыкшылды, аас-кежикти күзевышаан, ам-даа бергелерге торулбайн, чымыштыг ажыл-ижинге чедишкени-нерни күзеп, кезээде омак-сергек болуп, аныяк-чараш чоруурун күзедивис!

Ада-иези: Майя Дозур-ооловна, Сергей Идам-Сюрюнович Кууларлар, өөнүң ээзи Артур Сыдыкович, оолдары, кады төрзэннери.

Шырак дуржулгалыг каастакчы-чурукчу бодунуң ачы-дузазын сүмелеп тур

- ❖ Бажың иштиниң аян-шинчилиг каасталгазы
- ❖ Ээлериниң азы чурукчунуң төлевилели-биле каасталга ажылдары
- ❖ Күүселдеге авторнуң хайгааралы
- ❖ Авторнуң азы ээлериниң боттарының күзели-биле кылыр ажылдар
- ❖ Бажың азы дача чанын үнүштер (чечектер, чадаң үнүштер) ажыглап каасталгалыг хевир кириери
- ❖ Сад девискээриниң биче скульптуразы (национал хевир-шинчилиг)
- ❖ Чуртталга болгаш хей-ниити бажыңнарыңа (өрээлдеринге) каасталганың, эде салырының, шеверлел база тудуг-монтаж ажылдарының талазы-биле консультациялар
- ❖ Эгезинден төнчүзүңге чедир тудуг, шеверлел, монтаж ажылдарың кылыры.

Харылзажыр телефону: 3-80-31.

Чагыкчының бажыңга чеде бергеш арын-баш будуурун куда мурнунда кылыры, (күзээр болза, кезээки база өөредип тургаш арын-баш будууру).

Профессионал чурукчу косметика талазы-биле сүмелерни берип болур. Ол косметика бизнестинде 5 чыл чедишкениң ажылдап турар. Телевир өртээ улуг, ынчалзажок ажылы эки шынарлыг.

Харылзажыр телефону 3-80-31.

БАЯН-ТАЛАГА шыдыраа маргылдаазы

Ооң мурнунда чарлаан, соңгаарлаткан шыдыраа маргылдаазы Чөөн-Хемчик кожуунуң Баян-Тала суурга август 24-25-те эртер. Август 23-те кир-жикчилерниң бүрүткели эгелээр. Т.Ч.Куулар.

Идивис бьжыг болур

Бутту чылыглап, ылаңгыя кышкы соок үелерде идиктин одун кургадып ап чоруур болза, кижини белен доңмас. Бир эвес идиктин оду чок болза азы чылыг ук кетпес болза, доңуучал апарын билер бис. Ынчангаш кидис идиктерни суугу кыдыыңа кургаткаш, ону кедерде, «соодуп» алганы дээр. Оон башка, дашкаар үнүп, харны базарга идик өдүп, шыгааш, дүрген элээчел болурун билзе чогуур.

Хөмден кылган сапыктарны, узун хончулуг идиктерни изиг одалга системазыңа азы сууга кургатпас. Бир эвес идикти кургадыр дээр болза, ооң иштинге солун саазынарның долдур дьгыг суп каарга, дүр-

ген кургаарын билип алынар. Идикти хөлүн эрттир изиг черге кургадыры эленчизинге база багай, даараан удазыннар дүрген ирээш, сөктү бээр.

Идикти шын ажаарда, баштай доврак-доозунун арыдыр аштаар, өнүнүн аайы-биле кремнээш, бичиниң соонда кылын дүктегер пөс-биле аштаарга, кылаңайнып турар болу бээр. Ол ынчаар аштаан идикке артында суг база белен сиңмес. Кышкы идиктерни шыгжап тура, иштинге пестен азы саазындан дьгыг суп каарын утпаңар, ынчан идиктиң хевирин үрелбес болур.

Ояа АМАЙ-ООЛ.

Кур-Чер суур.

Өрттен артпас...

Баш удур хемчеглер алдыңган

Наадым байырлалының үезинде, август 15-16 хүннеринде, республика девискээринге 2 өрт болганы демдеглеттинген, аңаа кижини чидири болбаан, ынчалзажок бир кижини балыгларып кемдээн, өрттерден материалдыг когарал болбаан.

Август 15-16 хүннеринде өртке удур албаннар өрт өжүрер техниказы-биле 17 үнүшкүннерни кылган: өрт болган черге 2 удаа четкен, меге медээ 9 катап болган, өске үнүшкүннерниң саны 6.

Байырлалдар хүннериниң хемчеглери эртип турар үеде өрт айыылын болдурбас сорулга-биле 2007 чылдың август 9-та № 236 «Республика Хүнүн болгаш малчыннар байырлалы «Наадым-2007-ни» байырлап турар үеде серемчилелди күштелдирериниң дугайында» дужаалды үндүрген турган болгаш культура албан черлериниң, аалчылар бажыңнарының удуртукчулары база ол талазы-биле харысалгалыг ажылдакчылары-биле өрттүн айыыл чок чоруун хандыраарынче угланган хемчеглери эрттирген.

Байырлалдың хемчеглери эртип турган объектилерге өртке удур техникаларны тургускан турган болгаш 64 кижини аңаа хаара туткан. Тос-Булакка август 14-16 хүннеринде 8-8 кижилиг бөлүктөр 2 автоцистерналыг дүн-хүн чокка дежурныйлаашкынны

ШЫН

e-mail: shyn@tuv.ru Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа. Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:

Кол редактор — 2-01-35, кол редакторнуң оралакчызы — 2-19-87, тел/факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91.

КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис — 2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-03-87, көдээ ажыл-агый, үлетпүр килдистер — 2-17-09, 2-40-77.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.

Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.

Тираж 8517. Чагыг 102.

АГАР САНЫВЫС: № 4070381040000010000 Б ОАО Банк «Тувакредит», Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 3010181060000000729 БИК 049304729.

Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ортаагы Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солуну 2004 чылдың май 14-те эде бүрүткээн.

Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730. ТР-ниң «Тываполиграф» күрүениң унитарлыг бүдүрүлгезинге парлаан (Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттыңан материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айттыңан саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадылганы дээш авторлар боттары харылаар.